

półwyspu Apenińskiego⁷², można ustalić ich poziom wymiany dla okresu poprzedzającego dokonanie redukcji semilibralnej, jak i późniejszego, w postaci proporcji jak 1:10. Na podkreślenie zasługuje również i to, że kwadrygaty pojawiły się w obiegu monetarnym jeszcze przed wybuchem drugiej wojny punickiej jako srebrne jednostki pieniężne oparte początkowo na standardzie sześcioscrupulowym⁷³. Dopiero w wyniku reformy semilibralnej obniżono zarówno wagę kwadrygata do pięciu scrupuli, jak i ustanowiono nową zależność nominalową pomiędzy nominatami złotymi i srebrnymi, a to w celu utrzymania dotychczasowego poziomu wymiany kruszców monetarnych⁷⁴.

Pewne rozbieżności istnieją wokół oceny następstw zajęcia przez Hannibala w 218 roku p.n.e. kopalni złota w Victumulae. Zdaniem niektórych badaczy miało to wywołać poważne trudności w zaopatrzeniu rzymskich mennic w wystarczającą ilość kruszcu monetarnego⁷⁵. Obecnie jednak teza ta wydaje się mało przekonująca tym bardziej, iż emisja staterów ze sceną przysięgi opierała się prawie wyłącznie na zasobach kruszcu uprzednio zgromadzonych, a ponadto ograniczyła się do niewielkiej i krótkotrwałej serii szybko tezauryzowanych złotych nominatów, które nie zaznaczyły wyraźnie swojego udziału w obiegu monetarnym. Przy tak ograniczonym zasięgu emisji – można by ją określić mianem eksperymentu – zajęcie kopalni w Victumulae nie mogło wywrzeć większego wpływu na poziom wymiany kruszców monetarnych, zwłaszcza w kierunku korzystnym dla złota. Z drugiej strony wzrastające w latach drugiej wojny punickiej wydatki związane z prowadzeniem uciążliwych dla skarbu państwa działań wojennych, a ponadto trudności wynikające ze znacznego zmniejszenia zasobów kruszczowych pozostających w bezpośredniej dyspozycji państwa, głównie srebra i miedzi, wpłynęły w decydującym stopniu na podwyższenie ceny srebra; pociągnęło to za sobą pogorszenie jakości stopu w emitowanych denarach. W późniejszym etapie wojny w wyniku opanowania Hiszpanii z bogatymi ośrodkami wydobywania podstawowych metali monetarnych, doszło do spadku ceny srebra⁷⁶.

Z chwilą zawarcia traktatu pokojowego Kartagina, która dotychczas posiadała monopol na zyskowny handel metalami wydobywanymi w Hiszpanii i Brytanii, została zmuszona do ustąpienia ze wszystkich swoich posiadłości w Afryce, a ponadto została zobowiązana do zapłacenia 10 000 talentów odszkodowania wojennego oraz do wydania prawie całej floty. Rzym stał się odtąd pierwszą potęgą w świecie śródziemnomorskim i

⁷² Zob. F.M. Heichelheim, *Wirtsch. Schw.*, s. 8 n.; id., *AEH III*, s. 15–16; M.H. Crawford, *Money and exchange*, s. 41; H. Heinen, *Die politischen Beziehungen zwischen Rom und dem Ptolemäerreich von ihrem Anfängen bis zum Tag von Eleusis* (273–168 v.Chr.), *ANRW I*, s. 633 n.; S. Lauffer, *op. cit.*, s. 176. Dla dwóch nominatów z serii ze sceną przysięgi nie wyróżnionych symbolami wartości M.H. Crawford, *RRC II*, s. 625 przyjął relację wymiany złota i srebra w postaci proporcji jak 1:8.

⁷³ R. Thomsen, *ERC II*, s. 247, 310; M.H. Crawford, *RRC II*, s. 569, 634.

⁷⁴ Tak przyjmuje P. Marchetti, *op. cit.*, s. 325.

⁷⁵ Zob. Th. Mommsen, *op. cit.*, s. 404; F. Hultsch, *op. cit.*, s. 302; K. Regling, *Werthhältnisse...*, s. 743; *ESAR I*, s. 83.

⁷⁶ Por. R. Pankiewicz, *Fluktuacje wartości metali szlachetnych w starożytnym Rzymie*, Gdańsk 1981 (diss.), s. 170–172.